

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-II)

Editörler

Doç. Dr. Ali Ayten
Doç. Dr. Mustafa Koç
Prof. Dr. Nuri Tınaz

Değerler Eğitimi Merkezi

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

Dem Yayınları Ensar Neşriyat Tic. A.Ş. Organizasyonudur.

ISBN : 978-605-4036-74-5

TAKIM NUMARASI : 978-605-4036-72-1

Kitabın Adı

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
(Cilt-II)

Editörler

Doç. Dr. Ali Ayten
Doç. Dr. Mustafa Koç
Prof. Dr. Nuri Tınaz

Yayın Koordinatörü

Furkan Erdoğan

Kapak & Sayfa Tasarımı

Nuray Yüksel

Baskı-Cilt

ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi
Ata Han No:34 / 5 Bağcılar - İSTANBUL
Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35
Sertifika No: 12683

1. Basım

Aralık 2016

İletişim

Oruç Reis Mah. Giyimkent Sitesi 12.Sok. No:40-42
Esenler / İSTANBUL Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: 0(212) 438 42 04
www.ensarneyriyat.com.tr e-mail: ensar@ensarneyriyat.com.tr

Diyanet İşleri Başkanlığının Hastanelerde Yürüttüğü Manevi Destek Hizmetleri

Abdurrahman Han*

Giriş

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumun dinî, ahlaki ve manevi değerlerini sürekli canlı tutmak amacıyla İslâm dininin temel kaynaklarına dayalı doğru ve güncel bilgi ile toplumu din konusunda aydınlatma, inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütme misyonu; dinî, ahlaki ve manevi değerleri sürekli ayakta tutan, bütün insanlığın barış ve huzuruna katkı sağlayan, İslâm ile ilgili her konuda referans alınan en etkin ve saygın kurum olma vizyonuyla din hizmetlerini yürütmektedir.

Her çeşit teknik, imkân ve araçtan faydalanmak suretiyle ibadethanelerin içinde ve dışında toplumu din konusunda aydınlatmak, vatandaşlara va'z ve irşat yoluyla din hizmeti götürmek, dini ve milli bütünlüğü korumak için gerekli tedbirleri almak, bunu gerçekleştirmek için dini ve kültürel konularda Başkanlıkça uygun görülen konferans, seminer ve benzeri toplantıları düzenlemek, vatandaşların dini ve milli ülkülere bağlılıklarını kuvvetlendirici, inanç ayrılıklarının istismarını önleyici tedbirlerin alınmasını sağlamak, ihtida işlemleri, dini merasimlerin ve cenaze işlemlerinin yürütülmesiyle ilgili işleri düzenlemek Başkanlığın görevleri arasında yer almaktadır.

Din, sosyal hayatta ve kurumlarda fonksiyonel bir yapıya sahiptir. Bir sosyal kurum olarak sağlık hizmetlerinin öncelikli olduğu hastaneler, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik işlere olduğu kadar dini birtakım işlevlere de sahiptir. Hastanelerde manevi destek görevlilerinin istihdam edilmesi,

* Daire Başkanı, Diyanet İşleri Başkanlığı.

ibadet mekânlarının bulunması, hasta odalarında Kur'an-ı Kerim ve dualarının okunması, oruç tutulması, hastalara manevi destek hizmetlerinin sunulması ve dini usullere göre cenaze işlemlerinin yapılması vb. dini unsurlar dikkatimizi çekmektedir.

Din hizmetleri, sadece ibadet mekânlarıyla sınırlı tutulmayıp, aile, okul, işyeri, cezaevi, huzurevi, hastane, aile yaşam merkezleri, yurtlar, gençlik merkezleri vb. bir toplumun dini açıdan ihtiyaç duyduğu her türlü sosyal hizmet alanları, tüm sosyal kurum ve kuruluşlarda sunulacak her türlü dini danışmanlık/rehberlik ve manevi destek hizmetlerini de kapsamaktadır./

Hastanelerde yatarak tedavi gören hastalara gerekli din ve moral hizmetlerinin ulaştırılmasını hizmet alanı içinde gören Diyanet İşleri Başkanlığı ilk defa Sağlık Bakanlığı koordinesiyile 1995 yılında "Hastane Din ve Moral Hizmetleri" uygulamasını başlatmıştır. Uygulama hakkında Danıştay 5. dairesince 12 Nisan 1996 tarih ve E.1995/3612 sayılı yürütmeyi durdurma kararı verilmiş ve Sağlık Bakanlığının 07.06.1996 tarih ve 9124 sayılı yazısıyla ilgili uygulama yürürlükten kaldırılmıştır (Bkz. Altaş, 1997).

D.İ.B. Din Hizmetleri Dairesince hazırlanan taslak programda din görevlisinin hastanedeki görevi esnasında yapacağı işler on madde ile belirlenmiştir. Bu on maddelik görüşler doğrultusunda tüm müftülüklere, hastane din hizmetlerinin başlatılmasına dair bir yazı gönderilmiş ve bilfiil hastane din hizmetleri başlatılmıştır.

1995'li yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığında çalışan Nurullah Altaş, Türkiye genelindeki hastanelerde uygulanan din ve moral hizmetleri alanında önemli bir araştırmaya imza atmıştır. Bu araştırma Türkiye genelinde araştırma evrenini 61 farklı il merkezinde ve ilçelerinde görev yapan 678 din görevlisinin katılımıyla Sağlık Bakanlığına bağlı toplam 337 hastanede yürütülmüştür (Altaş, 1997).

Hastanelerde sunulan din ve moral hizmetlerini Altaş şu şekilde ifade etmiştir: "Hastanelerdeki din ve moral hizmetlerinin amacı; hastaların kendi istek ve talepleri çerçevesinde, içinde buldukları özel şartlar da göz önünde bulundurularak, inandıkları dinin inanç esaslarıyla ilişki kurmalarını; inandıkları değerler çerçevesinde hastane içinde de yaşamalarını, ibadet ve dua etmelerini; içinde buldukları konumlara göre gereken dini bilgilere kavuşturulmalarını; ihtiyaç içinde bulunan, çaresiz durumda olanların ihtiyaçlarının giderilmelerini sağlayarak hastalıklarından kaynaklanan problemlerini aşmalarında yardımcı olmak ve psikolojik destek sağlamak, bu su-

retle de patolojik iyileşmelerine katkıda bulunmaktır.” (Altaş, 1997: 88). Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere hastane din hizmetleri sadece isteyen hastalara dini anlamda psikolojik destek sağlamak amacıyla sunulmaktadır.

Altaş, 1995 yılındaki araştırmasını şu şekilde özetlemiştir: “Din görevlilerinin hastane din hizmetleri kapsamında hastanelerde işledikleri konular şunlardır: İslam’ın hastaya ve hastalığa yaklaşımı, hastalık karşısında inanan insanın kazanması ve takınması gereken tutum ve davranışlar, hastalıkla bağlantılı ayet ve hadisler çerçevesinde itikadi konular, sağlık-ibadet ilişkisi ve hastalık durumunda ibadetlerin nasıl ifa edileceği ve isteyenlere de Kuran-ı Kerim ve dini kitapların temin edilmesi. Hastalar tarafından din görevlilerinin üzerinde durmasını istediği genel konular ise şunlardır: Hastaların hastalık durumlarıyla bağlantılı itikadi konular ve ibadet konuları, hastaların şahsi problemleriyle ilgili konular, kendilerine ulaştırılan din ve moral hizmetleriyle ilgili taleplerdir.” (Altaş, 1997: 97).

Bu çalışma sonucunda, hastalarla görüşme yöntemi olarak din görevlilerinin %50’si teke tek görüşme yöntemini, %41’i grupla görüşme yöntemini, %7’si de diğer yöntemleri kullanmışlardır. Din görevlilerinin %32’si din hizmetleri faaliyetinin amacının gerçekleştirildiğini, %58’i gerçekleştirilemediğini ve %06’sı ise kısmen gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Hastaların %85’i din görevlilerinin kendileri ile görüşme yöntemlerinin amaçlara uygun olduğunu, %11’i uygulanan görüşme yöntemin amaçlara uygun olmadığını belirtmiştir. Din hizmetinin sunulduğu hastanedeki doktorların %57’si hastanede din hizmetlerini olumlu, %32’si kısmen olumsuz, %11’i ise din hizmetlerini tamamen olumsuz bulmuşlardır.

1995’li yıllardaki bu tecrübeden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı kendi görev alanlarına giren konularla ilgili yurt dışında yapılan çalışmalarını yerinde incelemek ve farklı ülkelerin tecrübelerinden istifade etmek amacıyla farklı konularda farklı ülkelere bilgi görgü artırmak ve alanında yetiştirmek üzere personel göndermiştir. Bu bağlamda hastanelerde manevi destek hizmetlerini daha profesyonel ve alanında uzman personel tarafından yürütülebilmek için ABD, İngiltere, Almanya, Hollanda ve Ürdün’ne “Hastanelerde Yürütülen Din Hizmetleri”ni araştırma ve bu ülkelerin tecrübelerinden istifade etmek amacıyla personel gönderilmiştir. İlgili ülkelerdeki personelin hazırladığı raporlar dikkate alınarak hastane din hizmetlerinin daha etkin olması için gerekli çalışmalar başlatılmıştır.

2010 yılından sonra Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı bünyesinde gerçekleştirilen "Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri" de toplumun tinsel (maddi olmayan, ahlaki, dini vb.) ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Bu faaliyetlerle toplumun manevi desteğe ihtiyacı olan birey, grup ve sınıflarına yönelik dini içerikli hizmet politikaları geliştiren ve manevi kültür olarak nitelendirilen fikirler, inançlar, duygu ve davranışlar başta olmak üzere her türlü sosyal ve kültürel içerikli faaliyetlerle sosyal kurumlarda hizmet etmek ilke edinilmiştir.

01.07.2010 tarihli ve 6002 sayılı Kanun ile de çağımızda din hizmeti sunmanın bir gereği olarak cami dışı din hizmetlerini ifa etmek amacıyla Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı vb. Bakanlıklarla, Türk Kızılayı, Yeşilay ve farklı STK'larla işbirliği içinde olunmuş ve protokoller imzalanmıştır. Konumuzla ilgili olarak da 07.01.2015 tarihinde Sağlık Bakanlığı ile Başkanlığımız arasında "Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır (<http://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/hastanelerde-manevi-destek-donemi-basliyor%E2%80%A6/25477>).

Gerekçe: Hastanelerin, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki işlere olduğu kadar dini birtakım işlemlere de sahip olması; her hastanede mali işler bürosu, hukuk bürosu ve idari işler bürosu bulunduğu gibi bir de manevi destek biriminin de bulunmasının günümüz şartlarında bir ihtiyaç haline gelmesi; günümüz insanının sağlık tesislerinde manevi destek hizmetlerine ihtiyaç duyması; Hasta Hakları Yönetmeliğinin 38. Maddesinde "... tıbbi tedaviye hiç bir şekilde müdahalede bulunulmamak şartı ile hastalara dini telkinde bulunmak ve onları manevi yönden desteklemek üzere talepleri halinde, dini inançlarına uygun olan din görevlisi davet edilir. Bunun için, sağlık kurum ve kuruluşlarında uygun zaman ve mekân belirlenir." ifadesinin yer alması; Dünya Sağlık Örgütü tarafından kabul edilen "Evrensel Hasta Hakları"nın 11. maddesi, "Dünya Tabipler Birliği Hasta Hakları Bildirgesi"nde yer alan *Dini Yardım Hakkı* başlıklı 6. maddesi, Endonezya Bali Bildirgesinde "Hasta kendi dinlerine uygun bir dini temsilcinin ruhi ve moral tesellisini kabul veya reddetme hakkına sahiptir." ifadelerinin yer alması ve toplumun birçok kesiminden bu hizmetin sunulmasına dair taleplerin gelmesi vb. sebeplerle iki kurumun ortak kararı çerçevesinde sağlık tesislerinde manevi destek hizmetleri başlatılmıştır.

Amaç: Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen sağlık tesislerinde talep eden hasta, hasta yakını ve hastane personeline, içinde buldukları şartlar

göz önünde bulundurularak tıbbi müdahaleye hiçbir şekilde müdahil olmadan sadece dini konularda danışmanlık/rehberlik hizmeti sunarak moral vermek, motive etmek ve manevi destek hizmeti sunmak amaçlanmıştır.

Kapsam: Hastanelerin özellikle, hasta profili sebebi ile manevi destek ve dini danışmanlık desteğine daha çok ihtiyaç duyabilecek olan psikiyatri, kadın doğum, çocuk, onkoloji, genel cerrahi, palyatif bakım vb. tüm yataklı birimlerine ya da kronik hastalıkların tedavi edildiği diğer servislerdeki talep eden hasta, hasta yakınları ve hastane personeline bu alanda özel eğitim almış manevi destek görevlileri tarafından sunulacak düzenli ziyaret ve hizmetleri kapsamaktadır.

Sınırlılıkları: Manevi destek hizmetleri tüm hasta, hasta yakını ve hastane personeline kapsamamaktadır. Sadece talep eden hasta, hasta yakını ve hastane personeline yönelik manevi destek hizmetleri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu hizmetler resmi kurumlarda müftülük personeline kamu hizmeti olarak yerine getirilmektedir.

Dayanaklar:

Diyamet İşleri Başkanlığı Mevzuatı

Bu çalışmalar, 633 sayılı “Diyamet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”un 01/07/2010 tarihli ve 6002 sayılı kanunla değişik 7. maddesinin (a) fıkrasının üçüncü bendine ve ilgili yönetmeliklere dayanır (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>).

07.01.2015 tarihinde Sağlık Bakanlığı ile Başkanlığımız arasında imzalanan protokol kapsamında yürütülür.

Diyamet İşleri Başkanlığı toplumu din konusunda aydınlatma hizmetlerini yürütür. Cami ve mescit dışındaki yerlerde panel, konferans, seminer, sempozyum ve benzeri dinî programlar ile ilmî toplantılar düzenler. Ceza infaz kurumu ve tutukevleri, çocuk ıslahevi, huzurevi, sağlık kuruluşları ve benzeri yerlerde bulunan vatandaşlara irşat hizmetleri götürür.

Sağlık Bakanlığı Mevzuatı

663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ye ve 01/08/1998 tarihli ve 23420 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Hasta Hakları Yönetmeliği”nin “Dini Ve-

cibeleri Yerine Getirebilme ve Dini Hizmetlerden Faydalanma” konusundaki 38. maddesine dayanır: (<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4847>)

Madde 38: Sağlık kurum ve kuruluşlarının imkânları ölçüsünde hastalara dini vecibelerini serbestçe yerine getirebilmeleri için gereken tedbirler alınır. Kurum hizmetlerinde aksamalara sebebiyet verilmemek, başkalarını rahatsız etmemek ve personelce düzenlenip yürütülen tıbbi tedaviye hiç bir şekilde müdahalede bulunulmamak şartı ile hastalara dini telkinde bulunmak ve onları manevi yönden desteklemek üzere talepleri halinde, dini inançlarına uygun olan din görevlisi davet edilir. Bunun için, sağlık kurum ve kuruluşlarında uygun zaman ve mekân belirlenir. İfadeye muktedir olmayıp da dini inancı bilinen ve kimsesiz olan agoni halindeki hastalar için de, talep şartı aranmaksızın, dini inançlarına uygun olan din görevlisi çağrılır. Bu hakların nasıl ve ne zaman kullanılacağı ve bu konuda alınacak tedbirler, sağlık kuruluşunun çalışma usul ve esaslarını gösteren mevzuatta ayrıca düzenlenir.

Uluslararası Uygulama Biçimleri

- a) Dünya Sağlık Örgütü tarafından kabul edilen “Evrensel Hasta Hakları” 11. maddesine göre, hastanın kuruluşun imkânları ölçüsünde ve idarece alınan tedbirler çerçevesinde, dini vecibelerini yerine getirmeye hakkı vardır (<http://www.saglikhakki.org/dokuman.htm>).
- b) 1981 yılında Lizbon’da tüm dünya ülkelerinin tabip odalarının katıldığı toplantıda *Dünya Tabipler Birliği Hasta Hakları Bildirgesi’nin Dini Yardım Hakkı* başlıklı 6. maddesinde “Hasta, uygun bir dini temsilcinin yardımı da dâhil olmak üzere ruhi ve manevi teselliyi kabul veya reddetme hakkına sahiptir.” denilmektedir. Ayrıca Dünya Tabipler Birliği tarafından Eylül 1995 tarihinde Endonezya’nın Bali kentinde yapılan toplantıda Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi gözden geçirilerek Bali Bildirgesi yayımlanmıştır. Bu bildirin de 11. maddesinde Hastanın Dini Destek Hakkı olarak şu ifadeler yer verilmiştir. “Hasta kendi dinlerine uygun bir dini temsilcinin ruhi ve moral tesellisini kabul veya reddetme hakkına sahiptir” (<http://www.diskapieah.gov.tr/mevzuat/ULUSLARARASI/LIZBON%20BILDIRGESI.pdf>).
- c) Bir Örnek: Manevi Destek, Hollanda’da tarihi, dini ve kültürel alt yapısı itibariyle, orta ve yakın çağda, hep kilise kurumunun yetki ve desteği-

de yürütülmüştür. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra kısmen devlet desteği alınmış, 1996 yılında yüzde yüz devlet desteği kanunla kesinleşmiştir. Konu 1985-95 yılları arasında on yıl tartışılmıştır. Sağlık Kalite Kanunu'nun 3. maddesi şöyledir: "Devlet, sağlık kurumlarında 24 saatten fazla kalan hastalara, mümkün mertebe, kendi din ve inançlarından olan görevlilerce, Manevi Bakım hizmeti verdirmekle yükümlüdür". Hapishane ve Askeriye'de konuyla ilgili amir kanunlar daha eski tarihlere dayanır. Bizim burada vurgulamak istediğimiz husus, Hollanda'nın söz konusu kurumlarında Manevi Bakımın gayri resmi veya gönüllülük esasına dayalı bir meslek olmadığıdır. Manevi Bakım, kanuni altyapısı olmadan, finans desteği sağlanmadan ve eğitimi verilmeden hiçbir ülkede istenen başarıya ulaşamaz. Bu durum Türkiye için de geçerlidir.

Manevi Destek Tanım ve İlkeleri

A. Manevi Destek, dini referanslardan hareketle bir din ve inanç desteğidir. İnsanların acılı, sıkıntılı, üzüntülü, korkulu, yalnızlık ve ümitsizlik hallerinde, kriz durumlarında, ani değişimlerle gelen/maruz kaldıkları yeni duruma uyum sağlama, baş edebilme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olarak onlara din ve inanç açısından destek olmak, varsa soru ve sorunlarına danışmanlık/rehberlik etmek, hayatlarına yeni bir anlam verebilmede eşlik etmek ve onlara moral vermektir.

B. Manevi destek psiko-terapi ve sosyal bakım olmadığı gibi manevi destek personeli de psikolog, psikiyatrist, sosyal bakımcı ve diğer sağlık personelinin meslek ve alan olarak ayrılır ancak sağlık personeli ile birlikte multidisipliner bir yaklaşımla hizmet verir.

C. Manevi Destek İlkeleri

- a. Manevi destek; talep eden hasta, hasta yakını ve hastane personelinin içinde bulunduğu duruma göre uygulanır.
- b. Manevi destek talep eden kişinin öncelikle ihtiyacı tespit edilir.
- c. Dinleme, anlama ve anlamlandırma metoduna ağırlık verilir.
- d. Talep eden kişinin durumu tespit edildikten sonra manevi destek stratejisi belirlenir. Her kişiye aynı yöntemin uygulanamayacağını bilen manevi destek personeli muhatapın durumuna göre strateji geliştirir.
- e. Talep eden kişinin ihtiyacı ve beklentisi doğrultusunda sonuca birlikte ulaşılır.

- f. Kesin ifadelerden ve hastayı incitebilecek tutum ve davranışlardan uzak durulur.
- g. Manevi desteğin bir fetva verme işi olmadığını bilen manevi destek personeli, kişinin durumunu dikkate alarak onun ihtiyaç ve beklentilerine göre yönlendirme yapar. Kişinin içinde bulunduğu durum göz önüne alınarak kullanılacak ifadelerin doyurucu olmakla beraber gereğinden fazla olmamasına da dikkat eder. "Caiz değildir", "Olmaz", "Hayır", "Caizdir", "Olur", "Evet" gibi tek kelimelik cevaplar vermez.
- h. Manevi destekte gizlilik esastır. Kişisel bilgiler üçüncü şahıslarla kesinlikle paylaşılmaz.
- i. Sağlık Bakanlığı TKHK tarafından belirlenen "Personel Gizlilik Sözleşmesi" hükümlerine bağlı kalınır.
- j. Manevi destek hizmetleri sunulurken resmi üslup tercih edilir. Bununla birlikte samimi, açık ve anlaşılır bir dil kullanılır.
- k. Manevi destekle ilgili olmayan konular ilgili uzmanlara ve hastane yetkililerine yönlendirilir.
- l. Manevi destek personeli sadece dini konularda manevi destek ve dini rehberlik hizmeti sunacağına ve tıbbi alana hiçbir şekilde müdahil olmayacağına bilincindedir.
- m. Dini danışmanlık alanındaki kitaplar sağlık tesisi/müftülük imkânları ile manevi destek biriminde bulundurulur.
- n. İbadethanelerin erişilebilir ve ulaşılabilir hale getirilmesi konusunda hastane yönetimi ile ortak çalışma yapılır.
- o. Hastalığa odaklanmak yerine, hastalıktan öğrenilebilecek manevi çıkarımlar hakkında hasta ve hasta yakını bilgilendirilir. Hastanın hayata karşı olumlu bir tutum geliştirilmesine katkı sağlanır.

Manevi Destek Hizmetinde Uyulması Gereken Hususlar

Sağlık tesislerinde sunulacak manevi destek hizmetleri ile ilgili olarak aşağıdaki hususlara riayet edilir:

- a. Manevi destek personeli manevi destek hizmeti sunmak için ilgili sağlık tesisine gittiği zaman ilk önce hastane yetkilileri ile görüşür.
- b. Sağlık tesisi yetkilileri tarafından belirlenen hastaların ziyaret edilmesi için hastane yetkilisiyle birlikte manevi destek talep eden kişilerin sayısı ve buldukları bölümlere göre planlama yapılır.

- c. Sağlık tesisinin uygun bir yerine sağlık tesisi yetkilileri tarafından "Manevi Destek Birimi" levhası asılır.
- d. Hastanelerde manevi destek hizmeti hasta odasında veya manevi destek personeli için tahsis edilen birimde sunulur. Sağlık tesisinde bulunan mescitlerde bu hizmet sunulmaz.
- e. Manevi destek personeli görüşme esnasında;
- Dikkatli dinleme, gerektiğinde araya girme, yönlendirme ve tekrar dinleme, kabul etme, anlama, teşvik etme, destek olma, cesaret ve güven verme, tahlil etme, yorumlama, anlama, bilgi verme, aydınlatma, telkin ve nasihat etme, soru sorma, empati kurma vb. manevi destek tekniklerini uygular.
  - Tedavinin dindeki önemi, hastalığın doğru anlaşılması, dinin sağlık ve onu korumaya verdiği önem, ibadetlerin sağlıklı olmaya olumlu etkileri, hastalık durumunda ve hastane ortamında ibadet, tevekkül, kaza, kader, sabır, şükür, imtihan vb. konular hakkında konuşabilir.
  - Talep doğrultusunda Kur'an-ı Kerim okuyabilir.
- f. Aynı odada birden fazla hasta var ise diğer hastaların izni alınır ve diğer hastalar rahatsız edilmez.
- g. Hasta ilk ziyaret edildiğinde ziyaret 5-10 dakika ile sınırlı tutulur. Aynı hasta için diğer ziyaretler hastanın durumuna ve manevi destek personelinin diğer ziyaretlerine göre programlanır. Talep halinde görüşmeler bire bir veya grup halinde yapılır. Grup halinde görüşme süreleri 45 dakikayı geçmeyecek şekilde planlanır.
- h. İl müftülüğü ve il genel sekreterliği organizasyonu ile sağlık tesislerinde uygun mekânlarda dini/milli/özel günler, geceler, haftalar ve aylarda programlar yapılır.
- i. Manevi destek personeli sağlık tesisi kütüphanesinde bulunan ve yeni gelen dini kitapları inceleyerek İslam dininin genel ilkelerine uygun olmayan yayınlar hastane yetkililerine bildirilir.
- j. İbadetin sağlıklı olmaya olumlu etkileri anlatılır; imkanlar ölçüsünde ibadete teşvik edilir.
- k) Hasta odalarında veya servislerin uygun yerlerinde Kur'an-ı Kerim bulundurulması konusunda çalışma yapılır.

Sağlık Tesislerinde Sunulan Manevi Destek Hizmetleri

Hastanelerde manevi destek hizmetleri ile ilgili hukuki ve teorik konular hakkında gerekli çalışmaların yapılması ve iki kurum arasında imzalanan protokol sonrasında, Diyanet İşleri Başkanlığı, Sağlık Bakanlığı yetkilileri ve farklı üniversitelerden akademisyenlerin katılımı ile 15.01.2015 tarihinde "Hastanelerde Manevi Destek Çalıştayı" düzenlenmiştir. Üç oturum halinde gerçekleştirilen çalıştayın birinci oturumunda; "Görev Tanımı, Kapsam ve Hedefler", "Manevi Destek İlkeleri" ile "Dil ve Üslup" gibi başlıklar ekseninde müzakereler yapılmıştır. İkinci oturumda söz konusu hizmeti yürütecek personele uygulanacak eğitim programının içeriğine yönelik olmak üzere; "Manevi Destek Eğitim Programı" üst başlığı altında "Eğitim Süresi ve Süreci", "Eğitimin İçeriği", "Eğitimin Kapsamı", "Eğitim Materyalleri" ve "Eğitim Konuları" müzakere edilmiştir. Son oturumda ise hastane organizasyonu bağlamında hastane yapısı, işleyişi, koordinasyonu ve birimleri gibi konular etrafında Sağlık Bakanlığı yetkilileri ve uzmanları tarafından bir sunum yapılarak sonuç ve değerlendirmelerle çalıştay sona ermiştir.

Çalıştay sonrasında 81 il müftülüğünde ilahiyat fakültesi mezunu, din psikolojisi, din eğitimi, din sosyolojisi, dini danışmanlık ve rehberlik alanında yüksek lisans/doktora çalışması veya sağlık tesislerinde manevi destek hizmetleri alanında yurt içi/yurt dışı tecrübesi olan ve sağlık tesislerinde gönüllü olarak manevi destek hizmeti sunabilecek 1558 personel tespit edilmiştir. Bu kişiler arasında yer alan 262 kişi yüksek lisans/doktora eğitimine sahip diğerleri ise bu alanla ilgili tecrübesi olan ve bu işe gönüllü olarak katkı sağlamak isteyen kişilerdir.

İki kurumun koordinesi ile Ankara, İstanbul, Erzurum, Kayseri, Samsun ve Ordu illerinde pilot uygulamanın başlatılması kararlaştırılmış ve bu illerde pilot uygulamada görev alacak yirmi müftülük personeli seçilmiştir. Din psikolojisi, dini danışmanlık ve rehberlik, din eğitimi ve din sosyolojisi alanında lisansüstü eğitim yapan ve gönüllü olan bu personele 23 Şubat-27 Mart 2015 tarihleri arasında beş hafta iki yüz saatlik süreyle alanında uzman çalışmacılar, farklı üniversitelerden akademisyenler ile Sağlık Bakanlığı ve Başkanlığımız yetkilileri tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı Rıfat Börekçi Eğitim Merkezinde "Hastanelerde Manevi Destek Eğitimi" verilmiştir.

Sağlık Bakanlığı tarafından manevi destek hizmetlerinin sunulacağı 6 il 12 sağlık tesisinde gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra ilahiyat fakültesi mezunu, yüksek lisans/doktora çalışması olan ve manevi destek eğitimini

başarıyla tamamlayan 18 müftülük personeli 27.07.2015-26.10.2015 tarihleri arasında 3 ay süreyle 4200, 28.10.2015-21.12.2015 tarihleri arasında da 1845 kişi olmak üzere genel toplamda 6045 hasta, hasta yakını ve hastane personeline manevi destek hizmeti sunmuştur. Aşağıdaki tabloda da ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

27.10.2015 tarihinde sağlık tesislerinde manevi destek hizmetleri pilot uygulama değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Toplantıda 3 ay süreyle pilot uygulamanın güçlü ve zayıf yönleri ele alınarak 28.10.2015-27.04.2016 tarihleri arasını kapsayacak şekilde 6 aylık yeni süreç başlatılmıştır.

Manevi destek hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi, mevcut uygulamanın güçlü ve zayıf yönlerinin değerlendirilmesi ve yeni eğitim programının hazırlanması amacıyla 22-24 Aralık 2015 tarihleri arasında Ankara Rifat Börekçi Eğitim Merkezinde "Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri Çalıştayı" düzenlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığından üst düzey yöneticiler, İlahiyat fakültelerinden alanında uzman hocalar ve projede görev alan manevi destek görevlilerinden oluşan toplam 77 kişi bu çalışmaya katılmıştır. Çalıştay sonunda "Manevi Destek Hizmet Sunum Kitabı", "Manevi Destek Yeni Eğitim Müfredatı", "Broşür ve Bilgi Formları" ve "Değerlendirme ve Anket Formları"nın hazırlanması kararlaştırılmış, bu konularla ilgili teklifler değerlendirilmiş ve her iki kurumda da konuyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır.

Manevi Destek Eğitimine Katkı Sağlayan Akademisyenler:

- Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır
- Prof. Dr. Ali Seyyar
- Prof. Dr. Aliye Mavili Aktaş
- Prof. Dr. Asım Yapıcı
- Prof. Dr. Bünyamin Solmaz
- Prof. Dr. Enbiya Yıldırım
- Prof. Dr. Hatice Demirbaş
- Prof. Dr. Hayati Hökelekli
- Prof. Dr. Hüseyin Peker
- Prof. Dr. Kurtman Ersanlı
- Prof. Dr. Nurullah Altaş
- Prof. Dr. Öznur Özdoğan

- Prof. Dr. Zeki Salih Zengin
- Doç. Dr. Recep Tayfun
- Doç. Dr. Saadettin Özdemir
- Doç. Dr. İlhan Topuz
- Doç. Dr. Mustafa Koç
- Yrd. Doç. Dr. Arif Korkmaz
- Yrd. Doç. Dr. Sema Eryücel
- Yrd. Doç. Dr. Turgay Şirin
- Yrd. Doç. Dr. Naci Kula
- Uzman Dr. Orhan Koç
- Dr. İnyet Öztürk
- Dr. Levent Şümür
- Dr. Serpil Başar
- Dr. Uğur Özdemir
- Dr. Ümit Ateşkan

Hastanelerde Manevi Destek Eğitiminde Okutulan Dersler

1. Anlam Kazanma Sürecinde Rol Oynayan Psiko-Sosyal Süreçler ve Din
2. Bakıma Muhtaç Bireylere Yönelik Manevi Destek
3. Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Becerileri
4. Beden Dili
5. Bir Din Öğretimi Olarak Dini Danışmanlık ve Rehberlik
6. Danışma Kuramları
7. Değerler Eğitimi (Sabır ve Başaçıkma)
8. Değerler Psikolojisi (Merhamet ve Şefkat)
9. Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim Yöntemleri
10. Din Hizmetlerinde İletişim ve Önemi
11. Dini Başetme
12. Dini Danışma ve Rehberlik Yaklaşımları
13. Dini Danışmanın Mesleki ve Kişisel Özellikleri
14. Dini Danışmanlığın Dinî ve Kültürel Zeminini
15. Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri
16. Dini Danışmanlık Teorileri
17. Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku

18. Fizyoloji ve Psikolojiye Giriş
19. Geriatri / Engelli / Kronik Hastası ve Ailesinin Özellikleri / Manevi Bakım
20. Hadislerle Tibbu'n-Nebevi ve Önemi
21. Hasta Hakları (Mahremiyet, Bilgi Güvenliği ve Gizliliği vb.)
22. Hasta ve Yakınlarına Manevî Destek ve Bakım Konsepti
23. Hasta Yakınının Hastaya Yönelik Manevi Desteği
24. Hastalıklara Maruz Kalan Peygamberlerin ve Sahabiler
25. Hastane Organizasyon Yapısı ve İşleyişi
26. Hastanede Dini Hayat
27. Hastanede Dini İletişim ve Yöntemleri
28. Hastanelerde Manevi Bakım Modeli ve Uygulaması
29. Hastanelerde Manevi Bakımın Önemi
30. Hayat, İnsan, Anlam Arayışı ve Modern İnsanın Anlamsızlık Sorunu
31. İletişim Süreç ve Teknikleri Görüşme Teknikleri
32. İslam'da Hastalık ve Sağlık Kavramları
33. İslami Değerler Açısından Manevi Sosyal Hizmetler
34. Kriz Durumlarında Danışmanlık
35. Logoterapide Anlam, Anlam Kazanma Süreçleri ve Din
36. Manevi Bakım
37. Manevi Bakımda Etkili İletişim
38. Manevi Bakımda Sosyal Hizmetler
39. Manevi Danışmanlık İlkeleri ve Önemi
40. Manevi Danışmanlık Teknikleri
41. Namaz Özelinde İbadetlerin Biyo-Psiko-Sosyal Etkileri
42. Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri
43. Rehberlik ve Danışmanlığın Sosyolojik Temelleri
44. Ruh Sağlığı ve Din
45. Sağlık Hukuku
46. Sosyal Hizmet Mesleği
47. Temel Sağlık Bilgisi / Sağlık ve Hastalık Terminolojisi
48. Tıbbi Sosyal Hizmetlerde Manevi Destek
49. Tıp ve Din İlişkisi

Sağlık Tesisleri ve Görevlendirilen Müftülük Personeli

	Genel Sekreterlik	Sağlık Tesisleri	Personel Ve Unvanı
1	Ankara 1.Bölge KHB GS	Ankara Numune EAH	Zehra YILDIZ (Vaiz)
2	Ankara 2.Bölge KHB GS Ankara 3.Bölge KHB GS	Ankara Ulus Devlet Hast. Ankara Etimesgut Devlet Hast.	Ahmet ERDOĞAN (İ.H)
3	Ankara 3.Bölge KHB GS	Ankara Abdurrahman Yurtaslan Onkoloji EAH	Süheyb OKUR (İ.H)
4	Ankara 3.Bölge KHB GS	Ankara Abdurrahman Yurtaslan Onkoloji EAH	Ümmügülsüm ARI (K.K.Ö)
5	İstanbul Anadolu Kuzey KHB GS	İstanbul Ümraniye EAH	Aysun ÖZ KAN (K.K.Ö)
6	İstanbul Bakırköy Bölgesi KHB GS	İstanbul Dr. Sadi Konuk EAH	Sebahattin KAYGUSUZ (M.K)
7	İstanbul Çekmece Bölgesi KHB GS	İstanbul Başakşehir Devlet Hast.	Nihal ESENDİR (K.K.Ö)
8	Ordu İli KHB GS	Ordu Devlet Hastanesi	Erol KOÇ (İ.H)
9	Ordu İli KHB GS	Ordu Ünye Devlet Hastanesi	Sevgi KUŞKAYALI (K.K.Ö)
10	Erzurum İli KHB GS	Erzurum Bölge EAH	Yasemin ANGIN (K.K.Ö)
11	Erzurum İli KHB GS	Erzurum Bölge EAH	Ömer KIZILIRMAK (Vaiz)
12	Kayseri İli KHB GS	Kayseri Eğitim Araştırma Hast.	Yavuz İLGİN (Vaiz)
13	Samsun İli KHB GS	Samsun EAH	Kenan CAM (Vaiz)
14	Samsun İli KHB GS	Samsun EAH	Fatih ERGİN (Din. Hiz.Uzm.)

Sağlık Tesislerinde Sunulan Manevi Destek Hizmetleri
İstatistikler

No	Adı Soyadı	İl	Hasta	H. Yakını	H. Pers	Toplam
1	Fatih Ergin	Samsun	675	712	143	1530
2	Yasemin N. Angın	Erzurum	73	77	80	230
3	Zehra Yıldız	Ankara	208	132	30	370

4	Nihal Esendir	İstanbul	153	125	8	286
5	Yavuz İlgin	Kayseri	373	148	141	662
6	Abdussamed Aydın	İstanbul	16	74	70	160
7	Süheyb Okur	Ankara	159	151	83	393
8	Sevgi Kuşkayalı	Ordu	415	309	46	770
9	Aysun Özkan	İstanbul	137	49	57	243
10	Ahmet Erdoğan	Ankara/ Ulus Dev.	29	36	17	82
11	Ahmet Erdoğan	Ankara/ Etimesgut	64	45	41	150
12	Erol Koç	Ordu	686	473	10	1169
Genel Toplam			2988	2331	726	6045

Manevi Destek Hizmetinin Güçlü Yönleri

1. Köklü bir kurumsal birikim, bilgi ve tecrübeye sahip olan Başkanlığımız tarafından sağlık tesislerinde manevi destek hizmetlerinin resmi kanalla öğrenim seviyesi, mesleki bilgi ve birikim düzeyleri bakımından nitelikli ve özverili müftülük personel tarafından bu hizmetin yürütülmesi,
2. Manevi destek hizmetlerinin anayasal bir dayanağının olması ve iki kurum arasında imzalanan protokole göre hizmetlerin yürütülmesi,
3. Toplum tarafından sağlık tesislerinde manevi destek hizmetinin sunulmasına dair Başkanlığımıza gelen taleplerin karşılanması,
4. Toplumun ortak değeri olan din konusunda cami dışında kalan tüm kurum ve kuruluşlarda da dini danışmanlık/rehberlik ve manevi desteğe geniş halk kitlelerinin ihtiyaç duyması,
5. Hasta, hasta yakını ve personelle yapılan manevi destek görüşmelerinin genelde olumlu geçmesi, hasta, hasta yakınları ve hastane personelinin bu uygulamanın önemli ve yararlı olduğunu ifade etmeleri,
6. Hastane personelinin manevi destek uygulamasına genel olarak destek olması ve bu uygulamanın ciddi bir ihtiyaç olduğunu sürekli dile getirmeleri,
7. Manevi Destek Birimine ait müstakil bir odanın birçok hastanede tahsis edilmesi. Odaların gerekli donanım ile tefriş edilmesi, bazı odaların bireysel görüşmeler için ancak yeterli iken bazı hastanelerde grup görüşmesi yapılacak kadar geniş odaların tahsis edilmesi,

8. Hasta, hasta yakını ve hastane personelinin genel olarak manevi destek hizmetlerinden memnun kalmaları,
9. Manevi destek görevlisi ile sağlık tesisi görevlileri arasında multidisipliner bir çalışma ile eşgüdüm, dayanışma ve samimi bir ortamın olması,
10. Manevi destek hizmeti sunulan hastane personelinin moral ve motivasyonunun yüksek olmasının hastane hizmetlerinin kalitesini artırması,
11. Sağlık Bakanlığı yetkilileri ve farklı üniversiteden akademisyenlerin katkıları ile Başkanlığımız tarafından "Sağlık Tesislerinde Manevi Destek Hizmetleri Eğitimi"nin verilebiliyor olması,
12. Hizmet alanıyla ilgili konularda bilgi, görgü ve tecrübelerini artırmak için yurtdışına personel gönderilebilmesi.

Manevi Destek Hizmetinin Zayıf Yönleri

1. Bazı sağlık tesislerinde manevi destek birimi odasının henüz bulunmaması,
2. Uygulamayı tanıtıcı afiş, broşür vb. materyallerin olmaması,
3. Manevi destek hizmetlerinin müftülük personeli tarafından üçer/altışar aylık geçici görevlendirmelerle yürütülmesi ve kadro tahsis edilememesi,
4. Görevlendirilen müftülük personelinin asli görev yerinde veya diğer müftülük personeli ile bazı sorunlar yaşaması,
5. Henüz sadece altı ilde bu hizmetlerin yürütülmesi,
6. Manevi destek hizmetlerinin henüz hasta, hasta yakını ve hastane personeli tarafından tam olarak tanınmaması,
7. Hasta ziyareti için servislere çıkan manevi destek personeline sürekli yardımcı olacak bir hastane personelinin her zaman bulunamaması,
8. Manevi destek görevlilerinin alanlarıyla ilgili güncel sorunları danışabileceği ve destek alabileceği bir süpervizöre ihtiyaç duyulması,
9. Bazı sağlık tesislerinin kapasitesine göre manevi destek personelinin sayı bakımından yetersiz olması ve yeni personele ihtiyaç duyulması,
10. Manevi destek birimi levhalarının ve birime yönlendirmelerin istenilen seviyede olmaması,
11. Görevlendirme usulüyle çalışan müftülük personeline müftülüklerce bazı ek görevlerin verilmeye çalışılması,
12. Kur'an Kursu öğreticilerinin her ay yaklaşık 500 tl ek ders ödeneğinden mahrum olması.

13. Müftülük personelinin kendi imkanları ile maddi fedakarlıkta bulunmalarına rağmen cezaevi vaizlerine ödenen ek ders ücretine benzer bir ödenekten mahrum olmaları,
14. Sağlık tesisindeki döner sermayeden manevi destek görevlisinin faydalanamaması.

Sonuç ve Değerlendirme

Bir yıllık süre zarfında hastanelerde manevi destek alanında gelinen nokta sevindiricidir. Şüphesiz aksaklıklar, eksiklikler, inisiyatif almama gibi olumsuz yanlar göz ardı edilemez. Buna rağmen tolere edilemez ve üstesinden gelinemez olumsuzluklarla karşı karşıya değiliz. Kısa süre içinde tüm olumsuzlukları minimize edip manevi destek uygulamasını geliştirmeye ve ülke geneline yaymaya gayret sarf etmeliyiz.

Hastane yönetimlerinin yaklaşımlarının yapıcı olması ve manevi destek görevlilerinin gönüllü ve özverili çalışması şüphesiz ki en büyük kazancımızdır.

Bakanlık ve Başkanlık olarak bu uygulamanın belli bir standarda ulaşması ile manevi destek bekleyen hasta, hasta yakını ve hastane personeline en iyi hizmet sunulmaya çalışılmıştır.

1995 yılındaki tecrübenin olumsuz sonuçlanması sonucunda hastanelerde hasta, hasta yakını ve hastane personeline dini danışmanlık / rehberlik ve manevi destek hizmetlerinin 2015 yılındaki protokol kapsamında ilk kez uygulanıyor olması nedeni ile bazı sağlık çalışanları ve akademisyenlerin bu hizmetin Başkanlığımız tarafından yürütülmesine karşı çıkmaları gibi durumlara karşı daha dikkatli olunması gerekmektedir.

Yaşadığımız dünyayı anlamlandırma, içinde bulunduğumuz zorlukları aşma, insana değer verme, insanın huzura ermesi, mutlu olmasına bir nebze katkı sağlama ve ahiret hayatını doğru bir şekilde algılama noktasında manevi destek hizmetleri toplumun her kesimi için önem arz etmektedir.

Kaynakça

Altaş, N. (1997). Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

<http://www.diyenet.gov.tr>

<http://www.mevzuat.gov.tr>

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr>

<http://www.saglikhakki.org>

<http://www.diskapieah.gov.tr/mevzuat>